

DUNYONING RIVOJLANGAN MAMLAKATLARIDA OLIY TA'LIM TIZIMINI BOSHQARISH TAJRIBASI

Jurayeva Shaxnoza Saatmuradovna
Oriental universiteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: *Bugungi kunda keng ko'lamdagi islohotlarni o'z boshidan kechirayotgan bizning ta'limimiz uchun bu katta ahamiyatga ega. Keyingi yillarda jahon ta'limi bo'yicha ko'pgina maqolalar, broshyuralar, qo'llanmalar chop etildi, unga bag'ishlab seminarlar, anjumanlar, o'qishlar, uchrashuvlar o'tkazildi. Bu bizning ta'lim tizimimizda, chet ellarda o'quv-tarbiya ishlarining yo'lga qo'yilishiga e'tibor va qiziqishning tez sur'atlar bilan o'sib borayotganligidan dalolatdir. Mazkur maqolada rivojlangan mamlakatlardagi oliy ta'lim tizimini boshqarish tajribasi qiyosiy tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *xorij tajribasi, ta'lim tizimi, innovatsiyalar, boshqaruv, individual yondashuv, mustaqil ta'lim, baholash sistemasi.*

Oliy ta'lim tizimlarida jahon ta'lim tizimini o'rganish bilan shug'ullanuvchi muassasalar xam tashkil topmoqda. Jahon ta'limi tizimlaridan bizning mutaxassislarni voqif qilishda BMTning O'zbekistondagi vakolatxonasi, elchixonalar, AQSHning Tinchlik Korpusi mutaxassislari, Germaniya xalqaro rivojlanish fondi, AKSELS markazi, Adenauer jamg'armasi, Fransiya madaniyat markazi, Britaniya Kengashi, Gyote instituti, YUNESKO va YUNISEFning vakolatxonalari va boshqa ko'plab tashkilotlar yaqindan yordam bermoqdalar. Darhaqiqat, rivojlangan xorijiy davlatlarda ta'limning, mamlakat ichki siyosatiga faol ta'sir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligi, e'tirof qilingan haqiqatdir. Shu tufayli ham chet mamlakatlarida maktab ehtiyojini iqtisodiy taminlashga ajratilayotgan mablag' miqdori yildan-yilga oshib bormoqda [3].

Jahondagi mavjud sifatni baholash tizimini shartli ravishda ikki modelga ajratish mumkin. Birinchi-jamiyat va davlat oldidagi mas'ulligi nuqtai nazaridan attestatsiya, akkreditatsiya, inspeksiya orqali OTMni tashqi baholashga asoslangan "fransuz" modeli. Bunday model Skandivaniya mamlakatlarida, Chexiya, Latviya, Estoniya va boshqa mamlakatlarda qo'llaniladi. Oliy ta'lim sifatini baholash tizimining ikkinchi- oliy ta'lim muassasalari akademik hamjamiyatini ichki o'zini-o'zi baholashga asoslangan "ingliz" modeli Buyuk Britaniya, Germaniya va AQShda amal qiladi. Sifatni nazorat qilish va ta'minlashda "ingliz modeli"ni qo'llaydigan Buyuk Britaniya hududida ta'lim sifatini baholash bilan 1997 yilda tashkil etilgan "Oliy ta'lim sifatini baholash Agentligi" (Quality Assurance Agency for Higher Education (QAA) shug'ullanadi. Agentlik notijorat tashkilot maqomiga ega bo'lib, butun Qirollik hududi bo'ylab ta'lim muassasalari sifatini monitoring qilish va tavsiyalar berish ishini amalga oshiradi [5].

Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tadqiqotlarni amalga oshiradigan ko'p sonli ilmiy muassasalar ishlab turibdi. Germaniyada ularning soni 2 mingdan ortiq. Fransiya, AQSh, Yaponiya ta'lim-tarbiya nazariyasi muammolari bilan yo'zlab davlat va xususiy tashkilotlar, universitetlar, pedagogik tadqiqot markazlari shug'ullanmoqdalar. Ular faoliyatini esa xalqaro

ta'lim markazlari, masalan, AQSHda xalqaro ta'lim instituti muvofiqlashtirib bormoqda. Ko'pchiligining faoliyati o'quv dasturini takomillashtirish va qayta qurishga qaratilgan.

Amerika Qo'shma Shtatlarida oliy ta'lim sifatini boshqarish va baholash tizimi birmuncha rivojlanganligi bilan ajralib turadi. AQShda ta'lim sifatini baholash modeli "ingliz" va "continental" modellarning simbiozi hisoblanadi. Ya'ni, baholash jarayonida ham ichki, ham tashqi monitoringdan foydalaniladi. Bir qator Yevropa mamlakatlarida bo'lgani kabi, AQShda ham ko'plab sifatni baholash agentliklari mavjud bo'lib, ular sohalar bo'yicha bo'lingan. Jumladan, texnika sohasidagi eng yirik agentlik "Muhandislik va texnologiya bo'yicha akkreditatsiya idorasi" (Accreditation Board for Engineering and Technology (ABET) hisoblanadi [1].

Umuman olganda, AQShda quyidagi kriteriyalarga asosan OTMning sifati baholanadi:

1. Universitetning jipsligi.
2. Maqsadlar, rejalashtirish va samaradorlik.
3. Boshqaruv va ma'muriyat.
4. Ta'lim dasturlari.
5. Professor-o'qituvchilar tarkibi.
6. Axborot olish manbalari (kutubxona, PK).
7. Ta'lim olish uchun sharoitlarning ta'minlanganligi.
8. Binolarning moddiy ta'minoti.
9. Moliyaviy holat [7].

Ko'rinib turibdiki, rivojlangan mamlakatlarda ta'lim sifatini nazorat qilish va baholashda nafaqat davlat balki, har bir OTM manfaatdordir. Chunki, ta'lim sifati yaxshi deb baholanishi muayyan institut yoki universitet uchun ko'proq talabalarning jalb etilishi va ta'lim narxlarining balandroq bo'lishi bilan belgilanadi. Ko'rib chiqilgan tahlillar oliy ta'lim sifatini nazorat qilishda O'zbekiston Respublikasi va xorijiy davlatlari o'rtasida bir qancha o'xshashlik va farqli jihatlar borligini ko'rsatadi.

Oliy ta'lim muassasasi faoliyatida yuqori natijalarga erishish uchun ta'lim sifatini boshqarish muhimligi yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Shuning uchun ham ko'pgina rivojlangan davlatlarda halqaro standartlar ISO 9000:2000, umumiy menejment tamoyillari (TQM), ta'lim sohasida milliy va xalqaro sifat mukofotlari tanlovi hamda xalqaro standartlar asosida ta'lim muassasasining o'z-o'zini doimiy baholab borish tizimi keng qo'llanilmoqda. Ta'lim sohasini murakkab, ko'pqirrali va ko'p omilli ochiq tizim sifatida deb qarash mumkin. Bu tizim faoliyatiga kiruvchi masalalar ko'lami keng bo'lib, ular asosan bilim, malaka, ko'nikma va tajribalarni to'plash va ularni jamiyatga, insonlarga, avloddan-avlodga o'zatish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Ta'limning asl sifati qabul qilingan namuna (etalon)ga mos kelishini aniqlashda quyidagi formuladan foydalanish mumkin

Hozirgi zamon ilmiy tadqiqotlarida ta'lim sifati va inson rivoji bitta umumiy tizim sifatida insonni o'zining, ta'lim tizimining, umuman, butun bir jamiyatning asosiy maqsadi va qadriyatlari sifatida qaralmoqda va baholanmoqda.

Ushbu loyiha ishida ta'lim sifatini an'anaviy va noan'anaviy tarzda amalga oshirish orqali ta'lim sifatini tizimli boshqarishni takomillashtirish kabi tushunchalar va ularning evolyutsion rivojlanishi haqida fikr yuritilgan.

O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimini tubdan isloh qilish borasida, oliy ta’lim, ilmfan va ishlab chiqarishning o‘zaro integratsiyasini rivojlantirish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish imkoniyatlarini kengaytirish, xalqaro ilmiy hamkorlikni qo‘llabquvvatlash borasida bir qancha ishlar amalga oshirilayotganligini va bu borada hukumat tomonidan Oliy va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi sifatini oshirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqilganligini alohida ta’kidlash lozim. Oxirgi o‘n yillar bir qator yo‘nalishlar bo‘yicha iqtisodiy rivojlanishning sezilarli tuzilmaviy siljishlari bilan ifodalanadi. Birinchidan, ushbu davr mobaynida rivojlangan mamlakatlarda industrial iqtisoddan bilimlarga asoslangan, ya’ni yangi bilimlar generatsiyasi va ularni amaliyotda qo‘llash iqtisodiy o‘sinh va rivojlanishga kuchli ta’sir ko‘rsatadigan iqtisodga o‘tish jarayoni kuzatilmoqda; ikkinchidan, dinamik o‘zgarishlar, kooperatsiya, innovatsion faoliyat subyektlari o‘zaro integratsion aloqalari bilan mustahkamlangan milliy va mintaqaviy innovatsion tizimlar shakllanmoqda; uchinchidan, ilm talab, yuqori texnologik, innovatsion ishlab chiqarishlar iqtisodiy o‘sinh va rivojlanishning asosiy omiliga aylanmoqda.

Dunyoda oliy ta’lim muassasalar post-klassik rivojlanishi shakllanishining boshlanish davri o‘tgan asrning o‘rtalariga to‘g‘ri keladi. Ushbu davr oliy ta’lim muassasalarining ijtimoiy-iqtisodiy tizimlardagi roli o‘zgarishi bilan tavsiflanadi. Eng ahamiyatli post-klassik oliy ta’lim muassasalar shakllanishining va ularga nisbatan jamiyatdagi munosabatlar o‘zgarishining dastlabki shart-sharoitlari quyidagilardan iboratdir [4]:

- zamonaviy sivilizatsiyaning texnogen xususiyati;
- jamiyatda tadbirkorlik madaniyatini shakllanishi;
- bilimlarni yaratish jarayonining murakkablashishi;
- talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasida noananaviy fikrlashning hamda ta’lim qadriyatlarini tizimining yangi modeli shakllanishi, loyiha faoliyatining rivojlanishi;
- oliy ta’lim muassasalarda innovatsion salohiyatni shakllantiradigan intellektual, ilmiy-tadqiqot, moliyaviy, ishlab chiqarish, texnologik, boshqaruv, axborot, tadbirkorlik va boshqa imkoniyatlarning rivojlanishi [5].

Mamlakatimiz iqtisodchi va pedagog olimlari ilmiy ishlarida bugungi kungi oliy ta’lim muassasalarining milliy innovatsion tizimning asosiy elementi, mintaqaviy innovatsiyalar tashkilotchisi, g‘oyalar generatori, fan va ishlab chiqarish o‘rtasidagi ularni bog‘lovchi asosiy bo‘g‘in, texnologiyalarni tijoratlashtirish markazi, bilim va texnologiyalar transferi tizimining asosiy elementi, ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar o‘sishi va rivojlanishining yetakchisi sifatidagi biz uchun nisbatan yangi rollarini o‘rganishga yetarlicha ahamiyat berilmagan. Mamlakatimiz jahon ta’lim xizmatlari bozorida o‘z o‘rnini egallashi yo‘lida oliy ta’lim muassasalarining innovatsion tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish borasida bir qancha ilmiy tadqiqotlar o‘tkazishni taqozo etadi [3].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 08 oktabrdagi PF-5847-son Farmoni.

2. Raxmatov Sh.A. Predprinimatelskie universitety i ix sovershenstvovanie // Uchenyy XXI veka. – № 11. – Rossiya, Yoshkar-Ola 2020. – S. 94.;
3. Raxmatov Sh.A. Principal components of implementation of “university-3.0” transformation in the development of innovative-entrepreneurial activities of modern higher educational institutions // Journal of Physics: Conference Series. – England, 2020. – R. 1-6.
4. Kalmetov B.D. Obrazovatelnyy kompleks v rynochnoy ekonomike.- Toshkent: Adolat, 2003.
5. Raxmatov Sh.A. Oliy ta’lim muassasasi menejeri innovatsion-tadbirkorlik xislatlarini baholash metodi // Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar. – № 4. – Buxoro, 2021. – B. 70.
6. Rukovodstvo Oslo. Rekomendatsii po sboru i analizu dannykh po innovatsiyam / Trete izdanie. Perevod na russkiy yazyk. Gosudarstvennoe uchrejdienie «Sentr issledovaniy i statistiki nauki» (SISN), 2010.
7. Rahmatov Sh.A., Alimova R.X. Oliy ta’lim muassasalari innovatsion tadbirkorlik bo‘linmalari amalga oshiruvchi vazifalarining asosiy yo‘nalishlarini shakllantirish // Novosti obrazovaniya: issledovanie v XXI veke, 2022